

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

ШЕРЕШЕВСЬКІ ЦИВІЛІСТИЧНІ ЧИТАННЯ: ЗАХИСТ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВІЙНИ

*МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції*

*Одеса,
3 грудня 2025 року*

Одеса
Фенікс
2025

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора *Є. Харитонова*

Упорядники-укладачі:

Давидова Ірина Віталівна – д.ю.н., проф. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», проф.;
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Павлова Вікторія Георгіївна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Лешикова Єлизавета Сергіївна – лаборант кафедри цивільного права НУ «ОЮА».

Організаційний комітет Всеукраїнської наукової конференції:

Харитонов Євген Олегович – д.ю.н., завідувач кафедри цивільного права НУ «ОЮА», член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, проф.;
Давидова Ірина Віталівна – д.ю.н., проф. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», проф.;
Зубар Володимир Михайлович – к.ю.н., проф. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Кривенко Юлія Василівна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Павлова Вікторія Георгіївна – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Матійко Микола Володимирович – к.ю.н., доц. кафедри цивільного права НУ «ОЮА», доц.;
Лешикова Єлизавета Сергіївна – лаборант кафедри цивільного права НУ «ОЮА».

Матеріали видано в авторській редакції.

Повну відповідальність за достовірність і якість поданого матеріалу несуть учасники Всеукраїнської наукової конференції та їхні наукові керівники, які рекомендували ці матеріали до друку.

III 49 **Шерешевські цивілістичні читання: захист прав приватної особи в умовах війни** : матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 3 груд. 2025 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. Є. Харитонова ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 250 с. – Режим доступу: ...
ISBN 978-617-8763-00-8

Збірник містить результати наукових досліджень, присвячених питанням захисту прав приватної особи. У виданні представлено актуальні теоретичні та прикладні напрацювання, що висвітлюють питання окремих аспектів захисту прав приватної особи, удосконалення механізму правового регулювання, створення нових правових інститутів, доповнення чинних нормативно-правових актів, що своєю чергою додатково актуалізує оновлення цивільного законодавства на підґрунті загального концепту приватного права.

Збірник адресовано студентам, викладачам, науковцям і всім, хто цікавиться теорією, практикою, історією та перспективами розвитку правової науки.

УДК 347.1/7

Гнатюк Дмитро Володимирович

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДОГОВОРУ
ДАРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 56

Голоденко Леся Олегівна

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ У СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 61

Гринько Світлана Дмитрівна, Гринько Андрій Русланович

КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ ЯК СПОСІБ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ
ПРАВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ 65

Гриценюк Владислав Олександрович

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТВОРИ 69

Давидова Ірина Віталівна

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ КОМЕРЦІЙНОГО
ПРЕДСТАВНИЦТВА 74

Деренюк Ангеліна Олександрівна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 77

Діденко Лариса Василівна

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ТА ЇХНІХ СІМЕЙ НА СПАДЩИНУ В ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ 79

Добровольська Володимира Володимирівна,

Артьомов Дмитро Володимирович

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ АСПЕКТІВ УЧАСНИКІВ АПЕЛЯЦІЙНОГО
ПРОВАЖЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС
ВОЄННОГО СТАНУ 82

Ennan R. E.

LEGAL PERSONALITY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE:
IS ARTIFICIAL INTELLIGENCE A SUBJECT OF LAW?
(ПРАВСУБ'ЄКТНІСТЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ:
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ – СУБ'ЄКТ ПРАВА?) 86

Журавель Алла Василівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ НЯНЬ В
УКРАЇНІ 91

Заїка Юрій Олександрович

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-
КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ 95

Здирко Єлизавета Михайлівна

МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДОКТРИНИ FAIR USE ДЛЯ ЗАХИСТУ
АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ЗГЕНЕРОВАНІ ЗА ДОПОМОГОЮ ШІ
ТВОРИ 100

*Гринько Світлана Дмитрівна,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова
Гринько Андрій Русланович,
студент 2-го курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова*

КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ ЯК СПОСІБ САМОЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Питання протиправності завдання шкоди посідало важливе місце в системі римського приватного права, оскільки від правильного визначення правової природи дій особи залежала можливість покладення на неї обов'язку з відшкодування шкоди. Римські юристи виробили підхід, за яким не кожне відхилення від правових приписів визнавалося протиправним. У зв'язку з цим були визначені певні обставини, за наявності яких дії особи, що завдала шкоди, не кваліфікувалися як неправомірні. Шкода, завдана за таких умов, зазвичай не підлягала відшкодуванню, оскільки відповідна поведінка розглядалася як правомірна, тобто здійснена добросовісно. До правомірних підстав завдання шкоди в римському праві відносили здійснення особою належних їй прав, а також виконання покладених на неї обов'язків.

Здійснення права виражалося, з одного боку, у вчиненні дій, спрямованих на задоволення власних позитивних інтересів (*uti, frui*), що перебували під правовим захистом, а з іншого – у протидії посяганням на ці права шляхом наказу чи заборони (*imperare, vetare*) [1, с. 249].

У римському праві утвердився принцип «*qui jure suo utitur, nemini facit injuriam*», відповідно до якого особа, що реалізує належне їй право, не посягає на права інших осіб. З огляду на це завдання шкоди в процесі здійснення суб'єктивного права усувало ознаку протиправності, а отже, і можливість виникнення деліктного зобов'язання. Такий підхід знаходить підтвердження у висловлюванні Гая: «*Nullus videtur dolo facere qui suo jure utitur*», згідно з яким використання власного права не може розцінюватися як дія зі злим умислом (*D. 50.17.55*) [1, с. 250].

У цьому контексті римське право не визнавало протиправним навіть таке здійснення права однією особою, яке унеможливлювало здійснення прав іншою або призводило до їх фактичного усунення, оскільки жодне право не повинно було мати юридичної переваги над іншим. Вирішення подібних колізій прав здійснювалося шляхом розподілу користування або прийняття рішення за допомогою жеребкування. Відтак дії, спрямовані на здійснення власного права, навіть за умови завдання шкоди майновим чи немайновим інтересам інших осіб, не визнавалися деліктними. Це свідчить про те, що шкода, завдана внаслідок здійснення суб'єктивного права, вважалася правомірною і не породжувала обов'язку її відшкодування.

Таке розуміння здійснення суб'єктивних прав, як зазначає М. О. Стефанчук, було цілком прийнятним для рабовласницького суспільства, в якому власник мав практично необмежену владу над своїм майном. Водночас римські правники усвідомлювали, що здійснення права однією особою неминуче може перетинатися з інтересами інших осіб або навіть порушувати їх. Саме тому вони одними з перших звернули увагу на необхідність встановлення меж здійснення суб'єктивних прав, адже на практиці траплялися випадки, коли формально правомірна поведінка була очевидно неприйнятною з соціального погляду [2, с. 89–90].

Цю ідею відображає вислів Цельса «*Neque malitiis indulgendum est*» – не слід потурати зловмисній поведінці (D. 6.1.38). Його зміст полягав у тому, що здійснення права повинно бути спрямоване на задоволення законних інтересів особи або захист її прав, а не на навмисне завдання шкоди іншому. У цьому контексті слід зазначити, що дії визнавалися протиправними тоді, коли особа використовувала своє право не з метою реалізації власного інтересу, а виключно для завдання шкоди іншому. Відтак у римському праві здійснення суб'єктивного права з шкідливою метою розцінювалося як вихід за встановлені законом межі й визнавалося неприпустимим [1, с. 251].

Для римського приватного права типовими були також ситуації, коли право на завдання шкоди виникало безпосередньо з приписів закону. У таких випадках здійснення права мало примусовий характер і полягало у вчиненні дій, спрямованих на протидію порушенню суб'єктивних прав. Ця форма здійснення права отримала назву самозахисту.

Самозахист належав до таких засобів охорони прав, якими могла скористатися будь-яка особа для збереження свого правового стано-

вища. Римські юристи виокремлювали три основні форми самозахисту: самооборону, самоуправство та дії в стані крайньої необхідності.

Самооборона застосовувалася у випадках безпосереднього нападу на особу або незаконного посягання на її майно. Так, за свідченням Гая, особа, яка вбила чужого раба-розбійника, що підстерігав її, не вважалася винною, оскільки природний розум дозволяє захищатися від небезпеки (D. 9.2.4). Аналогічно Ульпіан зазначав, що вбивство нападника, який діяв зі зброєю, або злодія зі страху за власне життя не визнавалося протиправним і не тягло відповідальності за законом Аквілія (D. 9.2.5). Характерною рисою самооборони було співпадіння у часі акту захисту з моментом нападу, а шкода завдавалася виключно особі, від якої походила загроза. Тому, як підкреслював Павло, якщо під час захисту шкода була завдана сторонній особі, відповідальність наставала на загальних підставах (D. 9.2.45.4).

Поряд із самообороною у Стародавньому Римі поширеним було самоуправство як форма самозахисту, однак на практиці ці поняття нерідко змішувалися. Основна відмінність між ними полягала в тому, що самооборона спрямовувалася на збереження фактичного стану речей шляхом опору посяганням, тоді як самоуправство означало самостійне відновлення порушеного права. До самоуправства, зокрема, відносили примусове здійснення права вимоги, вилучення предмета боргу або самозадоволення [1, с. 254]. Якщо самооборона визнавалася правомірною, то самоуправство поступово піддавалося обмеженню й забороні з боку римської юриспруденції.

Заборона самоуправства була зумовлена утвердженням стабільного державного порядку та розвитком судового захисту, який надавав потерпілому можливість звернутися за охороною порушеного права. Публічне право забезпечувало ефективний захист приватних прав, унаслідок чого межі самозахисту були істотно звужені. Вже за правління Марка Аврелія самостійне відновлення прав потерпілими було повністю заборонене [1, с. 254].

Водночас римські юристи допускали самоуправство у виняткових випадках: по-перше, якщо воно прямо передбачалося договором, і по-друге, за умов крайньої необхідності. Договірне самоуправство визнавалося правомірним лише за умови, що воно не виходило за межі, встановлені законом. Так, дозволялося утримувати річ наймача до виконання ним договірних зобов'язань (Павло) (D. 20.2.9).

Самоуправство в стані крайньої необхідності допускалося тоді, коли зволікання із захистом призвело б до невідворотних збитків. Про це свідчить позиція Ульпіана щодо випадків, коли один із кредиторів відібрав належну йому суму в боржника до введення інших кредиторів у володіння його майном – у такій ситуації позов не допускався (D. 42.8.10.16).

За загальним правилом, самоуправство поза межами дозволених випадків розцінювалося як публічний делікт. Так, відповідно до Закону Юлія Августа про приватне насильство, кредитор, який самовільно заволодів майном боржника без санкції судді, підлягав конфіскації третини майна та оголошенню безчестя (D. 48.8.8). Окрім цього, декретами Марка Аврелія встановлювалися також приватні штрафи (D. 4.2.13; D. 48.7.7).

Окремим способом самозахисту, спрямованим на усунення загрози завдання шкоди, визнавалися дії в стані крайньої необхідності. Хоча сам термін не був відомий класичній римській юриспруденції, його зміст і умови правомірності розкривалися в римських джерелах. Так, Ульпіан зазначав, що особа, яка зі страху пожежі зруйнувала будівлю сусіда, не несе відповідальності за законом Аквілія незалежно від того, чи поширився вогонь (D. 9.2.49.1). Подібну позицію займав Лабеон щодо перерубування канатів якоря іншого судна під час бурі з метою уникнення аварії (D. 9.2.29.3).

Інститут крайньої необхідності детально досліджував О. А. Волков, який пов'язував його походження з морськими перевезеннями та розподілом збитків, завданих під час рятування судна і вантажу. В античності такі відносини регулювалися нормами Родоського закону про викидання, положення якого були рецепційовані римським правом і використані при вирішенні спорів про відшкодування шкоди [3, с. 158–162]. Аналогічного висновку щодо римського походження інституту загальної аварії дійшов і В. Ю. Шемотаєв [4, с. 63–67].

Крайня необхідність мала місце тоді, коли для захисту власних суб'єктивних прав шкода завдавалася іншій особі. Загроза повинна була бути реальною, а її джерело не мало вирішального значення. Завдання шкоди визнавалося правомірним лише за умови, що воно було єдиним можливим способом усунення небезпеки. Як наголошував Ульпіан, за відсутності стану безумовної необхідності дія визнавалася протиправною (D. 9.2.49.1). Таким чином, умовами крайньої необхідності вважалися: реальна загроза правам осо-

би, завдання шкоди майновим інтересам іншого та неможливість усунення небезпеки іншим шляхом. За наявності цих умов дія не визнавалася деліктною.

Отже, попри загальну заборону самоуправства як способу захисту суб'єктивних прав, римське приватне право допускало його застосування у виняткових випадках – за домовленістю сторін або в стані крайньої необхідності, що дає підстави розглядати самоуправство як одну з форм самозахисту, визнану римськими юристами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. 2012. 724 с.

2. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. 201 с.

3. Волков О. А. Про існування інституту крайньої необхідності в римському праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 31. С. 158–162.

4. Шемонаєв В. Ю. Римський генезис інституту загальної аварії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2002. Вип. 13. С. 63–67.

*Гриценюк Владислав Олександрович,
аспірант кафедри права інтелектуальної
власності та патентної юстиції
Національний університет «Одеська
юридична академія»*

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТВОРИ

Однією з найбільш затребуваних категорій інтелектуальної власності у ХХІ столітті є мультимедійні твори, які поєднують у собі різні форми інформації – текст, звук, відео, графіку, анімацію, інтерактивні елементи – створюючи цілісні комплексні об'єкти авторського права. Стрімкий розвиток цифрових технологій, широке впровадження мережі Інтернет, поява віртуальної та доповненої реальності, використання штучного інтелекту у творчості призводять до формування нових суспільних відносин у сфері інтелектуальної діяльності, що потребують відповідного правового врегулювання [1, с. 14].